

Az utóbbi hónapokban újabb tanulmány idézte fel Ion Lăncrănjan 1982-ben megjelent Cuvânt despre Transilvania (Beszéd Erdélyről) című könyve kapcsán a Ceaușescu-diktatúra három évtizeddel ezelőtti eseményeit. Az Izsák Anikó-Borbálé¹ megelőzően Vincze Gábor már kétszer is foglalkozott a témával, egy rövidebb² és egy hosszabb, a vita magyarországi visszhangját is feldolgozó, valamint a Lăncrănjan-vonulathoz sorolható további román kiadványokat, s azokon át a Cuvânt despre Transilvania által elindított gyűlöletbeszéd folytatását is nyomon követő tanulmányban³.

Jómagam az alábbiakban azzal a képpel szeretnék a téma ismeretéhez hozzájárulni, amely a Szekuritáté vonatkozó anyagaiból rajzolódik ki, s ami a maga módján többek között háttérmagyarázatul is szolgálhat bizonyos – a felszínen is mutatózó – részletekhez. Ehhez pillanatnyilag két forrás áll rendelkezésemre: a Cartea albă a Securității (A Szekuritáté fehér könyve) című dokumentumgyűjteménynek az 1969 és 1989 közötti irodalmi életre vonatkozó kötete⁴ és Domokos Gézának a bukaresti CNSAS-levéltárban található, az 1976-1989 közötti időszakot felölelő megfigyelési dossziéja⁵. A részletek teljessége kedvéért ezeken kívül felhasználtam Domokos Gézának az EMKE–Szabédi Ház gyűjteményében őrzött hagyatékában⁶ meglévő beadvány-szövegeket is. Mielőtt azonban magára a témára térnék, két dolgot kell előrebocsátanom, amelyek szükségesek a Lăncrănjan-könyv körüli események háttérének jobb megértéséhez. Az egyik Domokos Géza személyével és megfigyelésével, a másik a romániai íróársadalmon belül a 80-as évek elején már mutatózó belső ellentétekkel kapcsolatos.

Domokos Géza megfigyelésére – más dossziékból származó jelentésektől eltekintve – 1975-től fogva vannak adatok. 1975. október 20-áról van kelteve az az összefoglaló jelentés⁷, amely szerint „egyes jelek arra mutatnak, hogy bizonytalan magatartást tanúsít... pártunk és államunk politikájának egyes aspektusaival szemben”. Konkrétan a bíróság előtt meghurcolt Kallós Zoltán védelmében történt lépései és a Romániai Magyar Irodalmi Lexikkal kapcsolatos kijelentései mellett a bukaresti Magyar Nagykövetség egyes tisztségviselőivel való kapcsolata állnak a fenti megfogalmazás mögött. A továbbiakban jelentések sora következik a Kriterion-könyvek általa vezetett vidéki bemutatóiról és az ott törtétekről, nyugati (főképp amerikai) levelezéséről, bizonyos Kriterion-könyvek miatt a felsőbb ellenőrző szervekkel támadt konfliktusairól. 1978 tavaszán lehallgatót szerelnek be lakásába (a 29 dossziényi lehallgatási feljegyzés első dátuma: 1978. márc. 25.), 1979 őszétől kezdve pedig megjelennek a dossziében olyan összefoglaló jelentések, amelyek nemcsak fokozatosan bővülő „bűnlajstromát” tartalmazzák, hanem egy-egy időszakra kidolgozott stratégiát is megfigyelésére: dátumokkal, felelősökkel, az egy-egy részfeladatnál felhasználandó ügynökök megnevezésével.

A rövidség kedvéért csak egy, a Lăncrănjan-ügyhöz már időben is közelebbi, 1981. július 8-i összefoglalóra utalnék⁸, amelynek már az első mondatában ez a sommás jellemzés olvasható róla: „Egyike azon magyar származású értelmiségieknek, akik intenzív tevékenységet folytatnak a nacionalista-irredenta eszmék ébren tartása érdekében.” A jelentés idézi Domokos Géza egyik kijelentését, amely szerint „visszavonul a Kriterion sáncai mögé, mert itt tehet a magyarságért”, aztán részletekbe menően „dokumentálják” ezt a kijelentést néhány, a Kriterionnál megjelent, szerintük románellenes, nacionalista, irredenta szellemet sugárzó könyvvel és azokkal a vitákkal, amelyeket ezek érdekében a sajtó-főigazgatóságon folytatott. De a továbbiakban bekerülnek a jelentésbe olyan kijelentései is, amelyekben a párt politikáját „nacionalistának, veszélyesnek és kudarcra ítéltnek” nevezi, s az a véleménye róla, hogy „ezzel a politikai bolondériával kezdünk nevetségessé válni nemcsak keleten, de már nyugaton is”.

Természetesen az is szerepel a jelentésben, hogy rendszeresen találkozik Magyarország és több nyugati állam bukaresti diplomáciai képviselőitől tagjaival, akik őt „az itteni magyarok legrátermettebb személyiségének” tartják.

Ekkor már túl vagyunk a gyergyószárhegyi Kriterion-írótalálkozó nyomán 1980 őszén kirobbant, de még 1981-ben is gyűrűző botrányon⁹. S érkeznek a központi párt szervekhez (s természetesen a Szekuritáté illetékeseihez is) azok a feljelentések, amelyeknek alapján hamarosan átfogó vizsgálat és számonkérés indul a Kriterion ellen (amiről Domokos Géza maga számol be az lgevárban).

A másik eseménykomplexum részben már a nagy nyilvánosság előtt zajlik: a Romániai Írók Szövetségében és a román irodalmi sajtóban. Az íróársadalom egy része ugyanis nehezen volt visszazorítható abba a palackba, amelyből a hatvanas évek végén, a Ceaușescu-féle hatalomátvétel idején szabadon engedték. A mini-kulturális forradalom meghirdetése után közel egy évtized telt el, de az írók (és a művészek általában) egy jelentős része még mindig nem akart visszatérni a „pártkatoná-státusba”. Ezt a helyzetet próbálta „megoldani” a legfelső pártvezetés a „Megéneklünk Románia” akcióval, amellyel „a népi tehetségek felkarolása” címén, sikeresen szabadították bele a művészeti életbe a dilettánsokat és konjunktúra-művészeket. A stratégiai elképzelés ezzel az író- és művészársadalom „megregulázása” volt. Ebben a folyamatban – úgy érezték – a nyolcvanas évek elején érkezett el az ideje az Írószövetség „birtokbavételének”: az év nyarán következett ugyanis a romániai írók országos, tisztújító konferenciája.

Hogy miről is volt szó, azt részletekbe menően feltárja egy 1981. ápr. 15-én kelt elemző belügyi jelentés¹⁰, amelynek névtelen szerzője részletekbe menően veszi számba azokat az „egészségtelen jelenségeket, amelyek ebben a körben a politikai atmoszférát befolyásolják”. Az „elégedetlen” írók (a jelentés készítője neveket is ad) szóvá teszik a nem kielégítő anyagi helyzetet is, de főként azt, hogy amikor valaki nyíltan fel akar tární valamely problémát, rögtön „ellenforradalmának” minősítik (Dorin Tudoran), holmi „bogarak”-nak nézik őket, akiket bármikor el lehet taposni (Laurențiu Fulga), akik ki vannak szolgáltatva „a politrukok és az általuk kiskanállal nevelt írók” kénye-kedvének (Geo Bogza). Az egyik írószövetségi választmányi ülésen többen felemelték szavukat az ellen a „hajánál fogva előrángatott” hazafiaskodás ellen is, amivel a közép-szervek érvényesülni próbál, s amelyet a kultúra hozzá nem értő pártirányítói örömmel karolnak fel (Ștefan Augustin Doinaș, Dan Hăulică, Andrei Pleșu). Hogy az írók egy része mennyire látta, miről van szó, azt érzékelteti Nicolae Manolescunak egy 1981. május 16-i belügyi jelentésben idézett kijelentése: „A pártvezetés nyugalmat akar – hát ha azt akarja, annak meglesz az ára. Nem kívánjuk, hogy megváltozzanak, de térjenek vissza 1971-hez, mert ők ugyanazok az emberek, csak hogy még más volt a hozzáállásuk a kultúra dolgaihoz, a mi számunkra pedig jobb volt az élet.”¹¹

A pártvezetésnek az az elgondolása is kemény ellenállásba ütközött, miszerint az Írószövetség párt-alapszervezetét átszerveznék, s a bukaresti írók legnagyobb részét a lakóhelyük alapján illetékes alapszervezetekbe helyeznék át (aminek titkos célja a körülményekkel szemben egyre kritikusabb írószövetségi alapszervezet felrobbantása volt). A jelentésben – természetesen – szó esik az egyes párt- és államvezetők személyét érintő „gyalázkodásokról és rágalmakról”, a pártpropaganda szempontjából fontos eseményeken, kulturális akciókban való részvétel visszautasításáról, a külföldi „reakciós köröknek és szervezeteknek az ország politikai és ideológiai aláaknázását” célzó negatív befolyásáról, sőt módszeres akcióiról (amelynek során a Szabad Európa mellett előkelő helyen vannak megemlítve azok az írók-művészek, akik nyugatra távoztak).

Időközben több sajtóforum az új pártvonalhoz hű (pontosabban annak támogatását a maga karrierépítésében sikerrel kamatoztató) csoport kezébe kerül: a Săptămâna című lap főszerkesztője Eugen Barbu, Păunescu tömegrendezvényeken fanatizálja főképp az

ifjúságot és gyűjt tábort lapja, a Totuși lubirea köré, az írószövetség kiadásában megjelenő Luceafărul pedig szintén annak a csoportnak a szócsöve lesz, amelyhez Ion Lăncrănjă, Paul Anghel, Alexandru Oprea és Mihai Ungheanu is tartozik. Ezzel a konzervatív-nacionalista csoporttal egyre élesebben kerül szembe a román íróknak az a másik csoportja (Dan Deșliu, Eugen Jebeleanu, Geo Bogza és társai, s a fiatalok közül a Mircea Dinescu köré tömörültek), amelyik próbálja megvédeni az íróársadalom függetlenségét a pártbefolyástól, s a hatalom által időközben célkeresztbe vett, adminisztratív eszközöket felhasználva is ellehetetlenített íróársakat a velük szemben alkalmazott retorzióktól.

Ez a két tábor aztán hamarosan az 1981. júliusi Országos Írókonferencián kerül szembe élesen egymással, s érthető, ha erre a Szekuritáté is igyekezett a legjobban felkészülni.

Nincs terünk arra, hogy itt a Konferencia lefolyásának eseményeit – akár csak a fent jelzett konfrontáció vonatkozásában – részletezzük. A Szekuritáté újszólván napi jelentésekben foglalta össze az eseményeket¹², de – ugyancsak a Szekuritáté összefoglalásában, pontokba szedve – ide iktatjuk a viharos lefolyású konferencia végeredményét: 1) megszorodott a választmányban Szekuritáté-problémáikról ismert írók száma (a 28 újonnan bekerült választmányi tag közül 11 személyt sorolnak ebbe a kategóriába), 2) csökkent azoknak a választmányba bekerülteknek a száma, akik a párt Központi Bizottságának tagjai vagy a nagy nemzetgyűlési képviselők, 3) megerősítette pozícióit a Bogza–Jebeleanu–Deșliu-csoport. Kiestek a választás során a legfelső pártvezetés által egy 16 fős pótlistán a jelöltek jegyzékébe felvételre „megbízható elvtársak” közül 7-en. (Témánk szempontjából fontos, hogy a 16-os listán szereplő Ion Lăncrănjă-t még a jelöltek listájáról is törölték a közgyűlésen részt vevő írók.)

A választmányba javasoltak „kaderlapja”-ról külön Szekuritáté-jelentések készültek¹³, ezeken két magyar elnökségi tagjelölt (Domokos Géza és Sütő András) és 11 választmányi tagjelölt szerepelt (Bálint Tibor, Bodor Pál, Fodor Sándor, Gálfalvi Zsolt, Gáll Ernő, Kányádi Sándor, Kántor Lajos, Király László, Lászlóffy Aladár, Szilágyi István és Veress Zoltán). A „jellemzések” közül, izelítőül, csak kettőt iktatunk ide: „Domokos Géza. Kapcsolati körében tendenciózus véleményeket mond pártunknak a nemzeti kérdésben vitt politikájáról, amelyet »nacionalistának, veszélyesnek és kudarcra ítéltnek« nevez. Tevékenysége során »a romániai magyarok ügyének védelmezője« szerepében lép fel, azt állítva, hogy azért »vonult vissza« a Kriterion Kiadóba, mert ott »sok beszéd nélkül« nagyobb szolgálatot tehet »a magyar ügynek«. Kapcsolatot tart fenn a Bukarestbe akkreditált magyar diplomatákkal, akiknek kijelentette, hogy folytatni fogja munkáját »a romániai magyarok ügye védelmében.«.” „Sütő András. 1976 óta nacionalista álláspontra helyezkedik, úgy tüntetve fel magát, mint aki egyik »fő védelmezője a romániai magyarok társadalmi-politikai jogainak és szabadságjogainak«. Pártunknak és államunknak a nemzetiségi kérdésben kifejtett politikáját »előre megfontoltan diszkriminatív«-nak minősíti. Eltorzítva mutatja be országunk realitását, főképpen azokban a beszélgetésekben, amelyeket magyar származású külföldi személyekkel folytat. Ismerte Király Károly leveleinek revendikatív tartalmát, és egyetértett azokkal, amit tüntető módon kifejezésre is juttatott. Nem-hivatalos kapcsolatot tart fenn az országunkban akkreditált magyar diplomatákkal, akik előtt rágalmozó véleményeket hangoztat a romániai magyar együtt élő nemzetiség helyzetéről.”

A Lăncrănjă-könyv 1982. április elején jelent meg (egyes feltételezések szerint április 4-ére, a szocialista Magyarország legnagyobb állami ünnepére időzítve), s az általa keltett felháborodás méretei is ismertek. A tiltakozásokat legrészletesebben Vincze Gábor vette számba¹⁴; a levelek, beadványok egy része a magyar diplomáciai képviselői jelentéseihez csatolva Budapestre, a magyar külügyminisztériumba is eljutott, s amint Vincze Gábor hivatkozásaiból kiderül¹⁵, Olti Ágoston az RKP KB Titkárságának levéltári anyagában az eredeti példányokat is megtalálta. Néhány közülük Domokos Géza hagyatékában is megőrződött¹⁶.

A könyv visszhangjával kapcsolatban a Domokos-dossziékban az első feljegyzés 1982. május 15-éről kelt. „Egy sor magyar nemzetiségű értelmiségi – olvasható a feljegyzésben – továbbra is ellenségesen kommentálja Ion Lăncrănjă Cuvânt despre Transilvania című könyvét és a pártnak a nemzetiségi kérdésben követett politikáját. Így Domokos Géza, a Kriterion Könyvkiadó igazgatója kijelentette: »Még ezen a héten kihallgatást fogok kérni a legfelső pártvezetéstől, és meg fogom mondani, hogy én egész életemben a románok és a magyarok barátságáért harcoltam. Nyíltan megkérdem: mi lesz a továbbiakban a párt politikája a nemzeti kérdésben. És amennyiben nem azt válaszolják, hogy ez a könyv nem helyénvaló, vége lesz a romániai nemzetiségekkel való barátságnak. Úgy látom, a pártvezetés közelében lévő nacionalista csoport negatív hatással van az ország nemzetiségi politikájára.« Neki az a véleménye, hogy ez »durva hamisítás, egy módszer arra, hogy félrevezessék a közvéleményt, mert ha egy hozzá nem értő elolvassa a könyvet, azzal a benyomással marad, hogy a romániai magyar nemzetiségnek olyan jogai vannak, amilyenekkel a valóságban nem rendelkezik.«” A feljegyzésben említés történik továbbá Kántor Lajos D. R. Popescunak írott leveléről, „amelyben hangot ad elégedetlenségének amiatt, hogy a szóban forgó könyv megjelent, s az a véleménye, hogy az egy szélsőséges nacionalista-sóván felfogást terjeszt”. Tudatja a jelentéstevő azt is, hogy Beke György egy cikket készül írni, válaszul a Lăncrănjă-könyvre, amely cikk megírására Huszár Sándortól kapott megbízást; idézi Nagyváradról Ara Attila (!) és Tóth Károly, Bukarestből Molnár Gusztáv kijelentéseit, s azt, hogy Méliusz József elmondta Molnárnak: „... meg fog jelenni a magyar nemzetiség részéről egy válaszcikke Lăncrănjă könyvére, amelyet ő már át is adott a Luceafărul folyóiratnak...”¹⁷

Az ismert (és részben Domokos Géza hagyatékában fennmaradt) tiltakozó levelek közül az egyetlen, melyet szerkesztői és aláírói a párt főtitkárához intéztek, és amely el is jutott hozzá, a 36-ok Sütő András által fogalmazott, Gálfalvi György és Markó Béla által végleges formába öntött és románra fordított memorandum. Ennek útját a Szekuritáté is nyomon követte: egy MOLDOVAN ügynökre hivatkozó és 1982. július 3-án kelt marosvásárhelyi jelentés¹⁸ arról számol be, hogy az ügynök június második felében találkozott Marosvásárhelyen Domokos Gézával, aki azért jött, hogy beszámoljon Sütő Andrásnak a legfelső pártvezetéshez a Lăncrănjă könyvével kapcsolatban beadott memorandum sorsáról: „... megerősítette a forrásnak, hogy a szóban forgó memorandumot országunk 36 magyar nemzetiségű írója írta alá, és Gálfalvi Zsolt vitte magával Bukarestbe”. Kiderül tovább, hogy ott aláírta Domokos Géza, Huszár Sándor, Szász János és Bodor Pál, majd a Sütővel történt megegyezés értelmében Gálfalvi átadta Gere Mihálynak, a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa elnökének továbbítás végett. Gere azonban elutasította ezt a kérést, s ugyancsak nem vállalta D. R. Popescu sem, így odaadta Domokos Gézának. „Az, miután kiegészítette egy mondatral, amelyben megjegyezte, hogy az aláírók nem csatlakoznak a magyar emigráció reakciós köreinek ellenséges akcióihoz, sem a budapestiekéhez, átadta az RKP KB Információs Irodájának, azzal, hogy továbbítsák a legfelső pártvezetéshez. Domokos még elmondta – folytatódik a jelentés –, hogy öt nappal később találkozott az Elnöki Iroda főnökével, aki közölte vele, hogy a memorandum eljutott rendeltetési helyére, ahol úgy értékelték, hogy »határozott és jól végiggondolt.«” A jelentésből még az is kiderül, hogy Domokos szerint a hatása meg is mutatkozott, ugyanis a KB június 1–2-án tartott kibővített ülésén Lăncrănjă-nak nem adtak szót, noha fel volt iratkozva felszólalásra. Hónapokkal később, 1982 késő őszén a Lăncrănjă-könyv körüli visszhang a román írói körökben is hullámokat vet. Egy 1982. november 11-én kelt jelentés szerint az Eugen Jebeleanu és Dan Deșliu köré csoportosult írók (Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Mircea Iorgulescu, Octavian Paler) tiltakozása „a Săptămâna hasábjain feltűnő fasizmus és antiszemitizmus ellen” egyre manosebb. A jelentés készítője „úgy értékeli, hogy az efféle akciók számára erős alapot jelentenek a magyar nemzetiségű írók, akik folytatják támadásaikat Ion Lăncrănjă könyve ellen”. Idézi Domokos Géza egy kijelentését, amely szerint: „... az efféle könyvek és cikkek

közlése, amelyekben nem a románok és magyarok egységét emelik ki, hanem azt, ami szégyenletes volt, és csak az egyik oldalról, oda fog vezetni, hogy törés következik be a kommunista párt nemzetiségi politikájában.”¹⁹

Domokos Géza idézett kijelentése az Írószövetség búrójának október 20-i ülésén hangzott el, amelyről egy megfigyelési dossziéjában fennmaradt, november 12-i jelentés²⁰ számol be. A jelentést a Maros megyei Szekuritáté-inspektorátus küldi (Ágoston Alexandru ezredes és Băţagă Tiberiu ezredes aláírásával) Bukarestbe, s a következő két mozzanatot emeli ki Domokos felszólalásából: „a) Az utóbbi tíz esztendőben különböző lapokban, mint a Luceafărul, a Magazinul Istoric és Lăncrânjan Cuvânt despre Transilvania című könyvében, olyan anyagok jelennek meg, amelyek 'sértik' és 'megalázzák' a romániai magyar nemzetiséget és a magyar nemzetet általában, amivel ő nem ért egyet és ami ellen tiltakozik. b) Ő maga visszaverte azokat az országunkra vonatkozó rágalmat, amelyek egyes magyar származású nyugati és magyarországi állampolgároktól származtak, de amennyiben folytatódik a fent említettekhez hasonló anyagok közzététele, nem lesz módjában állást foglalni az RKP szellemében.” A jelentés készítője ehhez hozzáteszi: „A Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács alelnöke, Traian Ştefănescu felháborodását fejezte ki Domokos Géza álláspontjával szemben, hozzátéve, hogy az az utóbbi időben folyton ilyen problémákat vet fel. »Kérni fogom a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának összehívását, hogy elemezzék Domokos Gézának ezt a magatartását.«” Ugyancsak ezzel kapcsolatos egy másik, október 16-i keltezésű jelentés (ezt a Cartea albă a Securităţii közölte), amely az október 20-i választmányi ülés utáni hangulatról szól: Az ülés után – írja a jelentéstevő – „egy sereg kommentár és kritikai vélemény kapott hangot, amelyek főképp a Săptămâna folyóirat tevékenységével kapcsolatosak és azzal, ahogyan azt Eugen Barbu vezeti. Octavian Paler fasiszta orgánumnak minősíti a Săptămânát és különböző, abban megjelent cikkekre utalva érvel. Olyan írók, mint Eugen Jebeleanu, Nicolae Manolescu, Mircea Iorgulescu, Eugen Simion és mások annak a véleményüknek adtak hangot, hogy ez a lap, tevékenysége által súlyos politikai konfúziókra vezet, ami nyilvánvaló vétség az ország és a törvények alapelvei ellen, s amelyeknek célja az Írószövetség tekintélyének rombolása”. A jelentés utolsó bekezdésében, visszautalva az ülésen történetekre, a jelentés szerkesztője elmondja, hogy ott Domokos Gézával kívül Dan Cristea is nyilatkozott a román és magyar írók akcióegysége mellett, elutasítva Lăncrânjan könyvét, „úgy vélekedve, hogy tartalmánál fogva a szerző eltúlozott vagy tendenciózus állításokat kockáztat meg, olyan módon, ami teljesen ellentétes pártunk politikájának általános vonalával”.²¹

Egy későbbi, 1983. január 31-én tartott írószövetségi búróülésen újból előkerül a Lăncrânjan-könyv. Időközben kiderült, hogy a pártvezetés (Petru Enache KB-titkár) és az írószövetség elnöke időhúzásra játszik: Méliusz tiltakozó cikke a Luceafărulban nem jelent meg, aminek következtében a felháborodott Méliusz bejelentette: mivel nem kapott elégtételt az őt személyében ért megtámadásért és a Sors és jelképből vett idézetek meghamisításáért, kilép az Írószövetségből. (Az erre vonatkozó távirat másolata Domokos Géza hagyatékában, utólag ráírt, Domokos Géza kezétől származó „30.12.82.” dátummal. Ugyanott ugyanerről egy egész oldalas, keltezetlen távirat található Petru Enachénak és egy majdnem azonos szövegű, szintén keltezetlen levél D. R. Popescunak címezve.) Erről az ülésről, némi késéssel, 1983. március 22-i keltezéssel is Szekuritáté-jelentés számol be, amelyen Domokos Géza többek között a következőket mondta: „... a légkör egyes kérdéseivel és különösképpen a kultúra egységével kapcsolatban, amelyről szó volt, nem kívánok részletekbe menni, nincs annak semmi értelme. Olyan dolgokról van szó, amelyek valamiféleképpen le voltak zárva, de azt akarom mondani, hogy az 1982-es év meglepő és senki által nem kívánt mozzanatot hozott a nemzeti kapcsolat, bizonyos, a nemzeti kisebbségek kultúrájához kötődő, egyáltalán az RSZK-ban élő nemzetiségek helyzetével kapcsolatos problémákban.” És tovább: „... bizonyos könyvekre, bizonyos vitákra és utalásokra gondolok, olyanokra, mint amelyeket itt Dan Deşliu és Petre Sălcudeanu említett. Miért mondom mindezt? Azért, mert az Írószövetség vezetése ebben a kérdésben arra a kényelmes álláspontra helyezkedett, hogy tudomásul veszi a jelenséget, hogy jelzi, de nem foglal el a párt politikájának alapján álló, világos, elvi álláspontot. Én úgy gondolom, hogy a jövőben, ennek az egységnek az érdekében az Írószövetségnek és az Írószövetség vezetésének állást kell foglalnia.”²²

Ezután következett még egy írószövetségi tanácsülés, 1983. április 21-én, ahol ismét napirendre került a Lăncrânjan-ügy. Hogy mi történt ott valójában, az alább következik, előzőleg azonban idéznék Domokos Gézának egy Veress Dánielhez 1983. május 6-án kelt leveléből, amelyben beszámol arról, hogy áprilisban Kovásznán volt, a szívkörházban, s hogy a kezelést meg kellett szakítania, mert visszahívták Bukarestbe. „Visszahívtak az Írószövetség Tanácsának az ülésére, s a dolgok úgy alakultak, hogy sose bocsátottam volna meg magamnak, ha úgy döntök: nem teszek eleget a meghívásnak, Kovásznán maradok. Megadottát látnom és hallanom azt, amire régóta vártam, amiben mindig hittem: a legjelentősebb román írók: Eugen Jebeleanu, Mircea Iorgulescu, Octavian Paler, Alexandru Paleologu, Ioan Alexandru, Mircea Dinescu és mások határozottan, mondhatni szenvedélyesen kiálltak a román–magyar jómegértés, nemzetiségünk, irodalmunk méltósága mellett. Nem értékelem túl a mozzanat jelentőségét, kinőttem a romantikából. Az idő múlásával és tapasztalataim gyarapodásával inkább gyanakvó lettem, mint hiszékeny, de megvallom neked, Danikám, feledhetetlen élményem, reménytelenség emlékem marad az a nap, nevezetesen 1983. április 21-ike.”²³

Hogy mi történt ott valójában, és mi következett ezután, azt Méliusz Józsefnek egy D. R. Popescuhoz írott leveléből tudjuk meg. (A keltezetlen levél másolata a Domokos-hagyatékban. Mellette egy, ugyanabban a témában és helyzetben fogalmazott távirat szövege Petru Enache KB-titkárnak címezve. Mindkettő keltezetlen.) Idézem:

„Megkaptam 1983. szept. 27-én kelt levelét, amelyben tudomásomra hozza a következőket: »Ion Lăncrânjan az Ön könyvével kapcsolatos véleményei kizárólag annak a személyes nézőpontját fejezik ki, aki azokat kifejtette.« Ez a kijelentés nem felel meg az Írószövetség Tanácsa által az 1983. április 21-én megfogalmazott álláspontjának, azzal a hamisítással és nyilvános rágalmazással kapcsolatban, amelyet könyvemmel és velem szemben elkövetett. Ion Lăncrânjan nem holmi ártatlan személyes irodalmi véleményeket fejtett ki, hanem durván meghamisította egy szövegemet, és nyilvánosan nacionalistának, magyar revizionistának rágalmozott egy olyan könyvben, amely 50 000 példányban látott napvilágot. Ezt a személyes véleményt aztán átvette az Analele de Istorie 1982/3. számában, és még kibővítette a Luceafărul 1040/1982. számában, amely lapnak szintén az Írószövetség vezetése a felelőse. Ion Lăncrânjan fenntartotta rágalmozását és könyvem rágalmozását, teljes egészében vállalva pamfletjét, az Írószövetség Tanácsának legutolsó ülésén is, továbbá a sajtóban közölt nyilatkozataiban és cikkeiben. Következésképpen visszautasítom azt, amit Ön hozzám intézett személyes levelében az említett véleményről írt. Nem marad más számomra, mint visszatérni arra az állampolgári, etikai jogon és magyar nemzetiségű íróként közölt igényemre, vagyis hogy nyilvános elégtételt kérjek az Írószövetség lapjában, amely tartalmazza Ion Lăncrânjan hazug rágalmozásával szemben a valós tényeket. Hangsúlyozom, hogy miután mindez a Petru Enache titkár elvtársal és Önnel folytatott beszélgetésem után történt, ez felment engem annak az elhatározásomnak a megváltoztatásától, hogy kilépjek az Írószövetségből, amely jelzés a tiltakozás utolsó lehetősége számomra.”²⁴

A Petru Enachénak küldött táviratból a fentiekben kívül még más részletek is kiderülnek: először is az, hogy a KB-titkár egy korábbi kijelentését, miszerint a pártfőtitkár nem ért egyet a Lăncrânjan-könyvvel, és az őt ért sérelemért Méliusz elégtételt fog kapni, N. Ceauşescu meghatalmazásából tette, másodsor, hogy az a – szintén Ceauşescu meghatalmazásával tett – ígéret, miszerint a rágalom ellensúlyozására a legnagyobb példányszámú román zsebkönyv, a Biblioteca pentru Toţi sorozatban megjelentetik a Sors és jelkép román fordítását, szintén nem teljesült, amennyiben most kapott a Kriteriontól egy szerződést a könyv magyar kiadására és

1600 példányra, amit természetesen nem írt alá. „Nem kételkedem az Ön őszinte együttérzésében, melyet előttem a két találkozásunk alkalmával mutatott – írja tovább Méliusz –, de ezeket a nyilatkozatait semmibe vették a legfelső vezetés alá rendelt szervek.” Végül megismétli a D. R. Popescunak írottakat: továbbra is elvárja a nyilvános elégtételt, és fenntartja bejelentését az Írószövetségből való kilépésről.²⁵

Sem a Sors és jelkép megígért 50 000-es példányszámú, román nyelvű kiadása nem jelent meg, sem a nyilvános elégtétel nem történt meg, és Méliusz sem lépett ki az Írószövetségből. Domokos Géza viszont kapott egy újabb fekete pontot: a vele (hivatalos minősítés szerint „cazul GHEORGHU”) foglalkozó szekus-testület 1983. augusztus 20-án összeállított feljegyzésében, a „párt- és államellenes bűneit” számba vevő fejezet 3. pontjában ott van, hogy az Írószövetség Tanácsának 1983. január 31-i ülésén „bíráta az Írószövetség vezető szerveit, amiért kényelmes álláspontra helyezkednek az együtt élő magyar nemzetiség kulturális problémáival... kapcsolatban, az I. 4. pontban pedig felidézki a nagyváradi irodalmi kerekasztalon 1983. jún. 7-én az ügyel kapcsolatban tett kijelentését. Ott ugyanis Varga Gábor azt kérdezte tőle: olvasta a sajtóban, hogy Domokos az írószövetség egyik gyűlésén kijelentette: ahhoz, hogy valaki ennek az országnak jó állampolgára legyen, elsősorban jó magyarnak kell lennie”. „Hogyan kell ezt érteni – folytatódott a kérdés a találkozóóról készült belügyi jelentés szerint²⁶ –, amikor olyan könyvek jelennek meg, mint a Lăncrănjane...?” Amire Domokos Géza azt válaszolta: „Ez a könyv egyfajta visszaesés a nacionalizmusnak hibáiba, s nem ismeri el egy másik nemzet bármilyen értékét, csupán a saját nemzetének érdemeit és nagyságát.”

„Minden elvégeztetett, de semmi sem tisztázott” – idézhetnők a Különös házasság zárómondatát, ha nem tudnók a folytatást: a Lăncrănjane-könyvet újabbak és még vadabbak követték, amelyekkel a legfelső pártvezetés célja nem csupán a magyarság megfélemlítése volt, hanem a középiskolai történelem-tanításban besulykolt dogmáktól már amúgy is „felkészített” román tömegek izgalomban tartása újabb és újabb gyűlölet-injekciókkal, elterelendő a figyelmet azokról a mindennapi nehézségekről, amelyeket egyre nyomasztóbban érzett a saját bőrén.

Hogy milyen kevesen voltak azok, akik ezzel az országos hatáskörű gyűlölet-kampánnyal szembeszálltak, s hogy 1989 után milyen kevesen maradtak még ezek közül is, az a történetnek egy új, összefoglalóan még ezután megírandó fejezete.

PS.

Nem tartozik témánk fővonalába, de talán érdemes utóiratként ideiktatni még egy, a Lăncrănjane-könyv történetével kapcsolatos Jelentést, amely megjelenésének előzményeire és további eseményekre vonatkozik. A Domokos-dossziében fennmaradt egy keltezetlen (kísérőlevele alapján 1982. májusára tehető) tájékoztató jelentés, amelynek összeállítója, Gheorghe Dănescu ezredes a romániai könyvkiadás legfelső szervében, a Kiadói Főigazgatóságban dolgozók véleményét örökölte meg az utókor számára. E jelentés szerint Pezderka Sándor, a Művelődési és Szocialista Nevelési Tanács instruktora úgy vélte, hogy „a könyv tartalmilag vitatható, mert a Magyar Népköztársaságban jelentkező nacionalizmusra-sovinizmusra nem kellene a romániai magyar közösséggel szembeni sovén nacionalizmussal felelni”. A kiadói főigazgatóság több lektora (Tiberiu Avrănescu, Liviu Călin, Eugenia Tudor, Constantin Olariu és mások) azt a megjegyzést tették, hogy „egyes hibás, szigorúan történelmi információ túl hangsúlyozottan regionalista szemléletet fejez ki, ami levon a mű értékéből”.

A jelentésből kiderül a továbbiakban, hogy az Albatros Kiadónál van egy másik Lăncrănjane-könyv is, a Toamna fierbinte, amely ismét felveti a nemzeti kérdést. Amikor a szerző – tudjuk meg – a kéziratát beadta, „az irodalmi alkotások körében szakértők kiadhatatlannak minősítették, mivel – noha a szerző egy idegen ország nacionalista-irredenta megnyilvánulásaira replikázik -, valójában nem tesz jó szolgálatot azzal, ahogyan előadja a cselekményt és bemutatja a szereplőket. Központi gondolata, ami belőle kiviláglik az, hogy egy természetes román-magyar együttélés ugyanabban a földrajzi térben és nemzeti közegben lehetetlen.” Megtudjuk tovább a jelentésből: a szerző elfogadta ugyan, hogy bizonyos változtatásokat fog végezni a szövegen, azt azonban ennek ellenére „nem lehet nyomdába küldeni, mert megmaradtak benne olyan tartalmi aspektusok, amelyek sértik a magyarok nemzeti érzését” („aspecte de fond care lezează sentimentul național al maghiarilor”). Mircea Sîntimbreanu, az Albatros Kiadó igazgatója, Elena Doxănescu, az MSZNT alelnöke és Liviu Călin, a Kiadói Főigazgatóság lektora „úgy vélik, hogy a könyv által felvetett problémáknak társadalmi-politikai implikációik vannak és épp ezért kerülni kell annak az elégedetlenségnek a fokozását, amelyet az előző könyve támasztott”.

A jelentés készítője végül felhívja a figyelmet arra is, hogy összefüggés van a magyar írók által megfogalmazott kritikák és azoknak a román íróknak a véleménye között, akik Lăncrănjane az Írószövetségben tanúsított polemikus magatartása miatt nem kedvelik. (Dos. 2. Pag. 83-84v.)

Íme tehát, akadtak a romániai kultúra-irányítás és a könyvkiadás akkori felettes szerveiben olyanok, akik felelősen – távolabbi összefüggésekben – mérlegelték a Lăncrănjane könyveiben leírtakat. Hogy az ő szavak miatt nem nyomott a latba, annak okai és magyarázatai messze vezetnek, a '80-as évek Romániájában meghatározó erőviszonyok mérlegelésének és az erőtegyezők mélyebb feltárásának területére. Ez azonban végképp nem ennek az írásnak a feladata.

JEGYZETEK

1 Izsák Anikó-Borbála: „Botrányt kavart Erdély körül.” Egy esszé visszhangja. Székelyföld, 2013/1, 93–104.

2 Vincze Gábor: A Lăncrănjane-ügy. Tiszatáj, 2006/3, 62–82. és uő: Egy magyarellenes pamflet fogadtatása Erdélyben a nyolcvanas évek elején. Látó, 2006/11, 76–100.

3 Uő: Lăncrănjane-tól Lăncrănjane-ig. Fejezet a magyar–román kapcsolatok nyolcvanas évekbeli történetéből. Magyar Kisebbség, 2006/3–4, 262–352. (A továbbiakban: Vincze, 2006.)

4 Cartea albă a Securității. Istorie literare și artistice. 1969–1989. Coordonatori: Constantin Aioanei, Virgil Chirciu, Mihai Peilin. Prefață: Virgil Măgureanu. Ed. Presa Românească, Bukarest, 1996. (A továbbiakban: Cartea albă...)

5 Domokos Gézának a Securitate által összeállított informatív dossziéi a CNSAS bukaresti levéltárában található: Arhiva Fond Informativ. Dosar nr. 236943. Dosar CNSAS I. 203.541. A vonatkozó anyag 29 dossziéből áll, ebből az 1–4. kötetek a vele kapcsolatos informatív anyagot tartalmazzák, az 5–34. kötetek a Kriterion Könyvkiadó igazgatói irodájában ill. Domokos Géza lakásán történt lehallgatások lejegyzett szövegei. (A továbbiakban: Domokos-dossziék.)

6 Domokos Géza hagyatékát Kolozsváron az EMKE Szabédi Házában őrzik. (A továbbiakban: Domokos-hagyaték.)

7 Domokos-dossziék. Dos. I. Pag. 4r-v.

8 Uo. Dos. II. Pag. 1–3.

- 9 Vö: Szekértábor a Szármány hegyén. Gyergyószárhegyi Kriterion írotalálkozó. 1980–1990–2000. Jegyzőkönyvek, dokumentumok, visszaemlékezések. Sajtó alá rendezte Zöld Lajos és Dávid Gyula. Kolozsvár–Gyergyószárhegy, 2008. és Dávid Gyula: Szárhegy – más szemszögből. Székelyföld, 2013/3.
- 10 Cartea albă... 203–205. lap. 222. sz. dokumentum
- 11 Uo. 207. lap. 225. sz. dokumentum.)
- 12 Uo. 215–219. lap. 237–240. sz. dokumentumok)
- 13 Uo. 222–225, 245–246. sz. dokumentumok)
- 14 Vincze, 2006, 287–295. lap.
- 15 Uo. 287. lap, 84. sz. jegyzet.
- 16 Szász János az Írószövetség Bűrójának, 1982. ápr. 30; Kántor Lajos D. R. Popescunak, 1982. máj. 6; Bodor Pál Domokos Gézához írott levele és hozzá csatolva Interpellációja. 1982. máj. 8; Bitay Ödön levele Petru Enachénak. 1982. máj. 10; Méliusz József távirata D. R. Popescunak, a lap alján utólag ráírva egy 1982. dec. 31-i dátum; Méliusz József távirata Petru Enachénak, keltezetlen; Méliusz József (az előbbivel tartalmában azonos szövegű) levele D. R. Popescunak, keltezetlen; 36 romániai magyar író beadványa N. Ceaușescunak, keltezetlen. (Domokos-hagyaték. XXIX. 326/1–12.)
- 17 Domokos-dossziék, Dos. 2. Pag. 134r-v.
- 18 Uo., Dos. 2. Pag. 135r-v.
- 19 Cartea albă... 264–265. lap, 293. sz. dokumentum.
- 20 Domokos-dossziék, Dos. 2. Pag. 105r-v.
- 21 Cartea albă... 265. lap, 294. sz. dokumentum. (Kiemelések az eredetiben.)
- 22 Domokos-dossziék, Dos. 2. Pag. 186r-v.
- 23 A levél fénymásolata, román fordításával együtt a Domokos-dossziében. Dos. 2. Pag. 245–246.
- 24 Domokos-hagyaték. XXIX. 326/12.
- 25 Keltezetlen távirat-szöveg géppel írt másolata. Domokos-hagyaték. XXIX. 326/12.
- 26 Domokos-dossziék, 2. Dos. Pag. 184r-v. A jelentés kelte: 1983. jún. 22., forrása STĂNCULEȚ ügynök.

Kategória: Dokumentum

Denumire autor: Dávid Gyula

Látó Szépirodalmi Folyóirat